

Plangebied Doornsteeg: een archeologische en cultuurhistorische verkenning

Peter A.C. Schut

20 april 2012

Inhoud

Inleiding	3
Landschap	3
Archeologie	7
Historisch kaartbeeld	9
Verstoringsen	10
Specifiek archeologische verwachtingsmodel	11
Literatuur	13

1. Inleiding

Op verzoek van D. Billens (gemeente Nijkerk) is een bureauonderzoek uitgevoerd met als doel om vast te stellen of en welk archeologisch onderzoek noodzakelijk is voor het plangebied Doornsteeg.

Het plangebied zal in de toekomst worden ontwikkeld als woningbouwlocatie. Hoewel de exacte plannen nog niet bekend zijn, mag verwacht worden dat in grote delen van het gebied de bodem tot aanzienlijke diepte geroerd zal worden waardoor eventuele archeologische resten worden verstoord (afb. 1).

In deze verkenning zal gekeken worden naar het archeologisch belang van het gebied resulterend in een specifiek archeologisch verwachtingsmodel. Tevens wordt een globaal overzicht gegeven van de cultuurhistorische waarde van het gebied.

Afb. 1 luchtfoto met in lichtblauw het plangebied.

2. Landschap

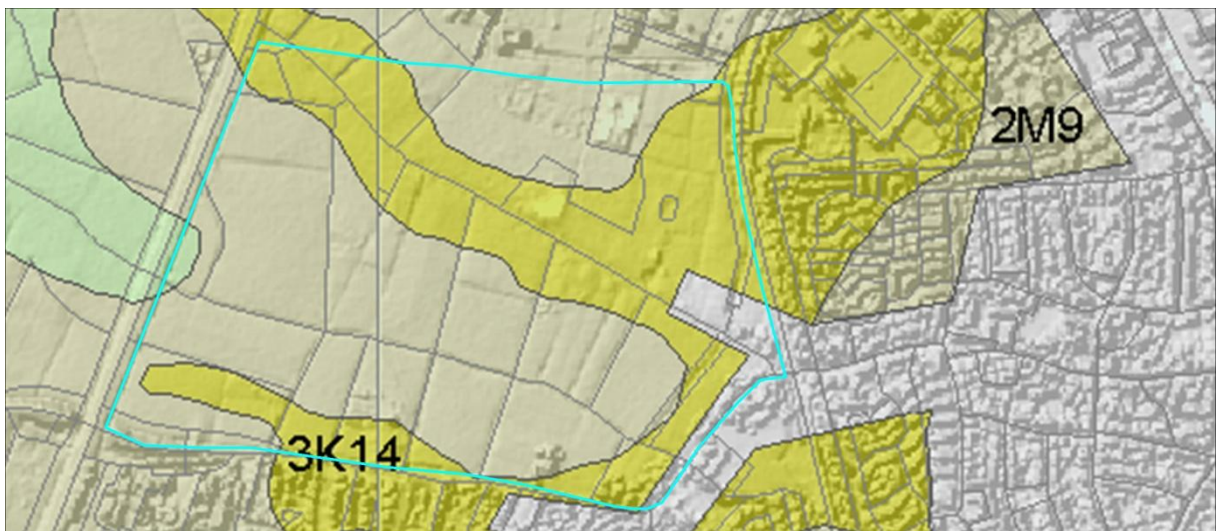
Het plangebied ligt in de Gelderse Vallei. Deze laagte is 175.000 jaar geleden ontstaan doordat een tot 200 meter hoge gletsjer het landschap volledig veranderde. Er werd een diep dal uitgesleten waarbij tegelijkertijd de grond naar weerszijden werd opgestuwd waardoor de voor de Veluwe kenmerkende stuwwallen ontstonden. Geleidelijk werd het dal vervolgens door erosie, zee-, veen en windafzettingen gedeeltelijk weer opgevuld. Het landschap zoals we dat nu kennen is vooral in de afgelopen 14 duizend jaar ontstaan. In de laatste ijstijd werden dekzandafzettingen afgezet die vervolgens deels werden afgedekt met veen., In laatste instantie werd klei afgezet door overstromingen vanuit het Flevomeer.

Volgens de geomorfologische kaart ligt het gebied in een vlakte met verspoelde dekzanden waarin langs de Holkerweg/Bunschoterweg en Doornsteeg resten van dekzandruggen liggen (Afb. 2).

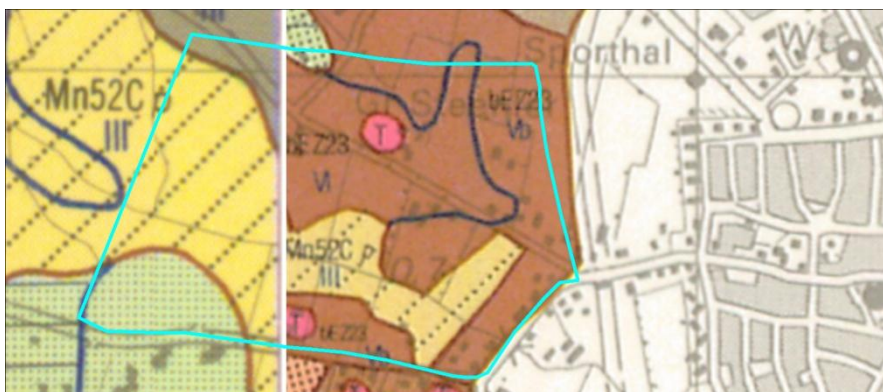
De bodemkaart (afb. 3) rekent het plangebied tot het zeekleigebied, waarbij een groot deel van het gebied bestaat uit kalkarme poldervaaggronden. Met name het noordelijke deel, is afgedekt met enkeerdbodems. Belangrijk hierbij is vast te stellen dat de beide zones respectievelijk

grondwatertrappen III en V hebben wat betekent dat deze als nat kunnen worden geclassificeerd. De afgelopen jaren hebben diverse onderzoeken in de omgeving aangetoond dit beeld bevestigd. De enkeerbodems moeten daarbij niet worden gezien als het gevolg van plagenbemesting, maar primair als ophoging van een nat gebied met als doel hier akkers aan te kunnen leggen.

Het Actueel Hoogtebestand (afb. 4) geeft een gedetailleerd beeld van het reliëf waardoor van bovenstaande een beter beeld kan worden verkregen. Het gebied is in het algemeen vlak met uitzondering van de noordelijke helft dat relatief hoog is gelegen. Dit correspondeert met bovenvermelde enkeerbodems. Onduidelijk is de oorsprong van de hoge rug ter hoogte van de volktuintjes en milieustraat. Mogelijk is hier sprake van een recente ophoging aangezien de andere kaarten niet wijzen op een hogere rug.

Afb. 2 Detail van de geomorfologische kaart (kaartblad 32).

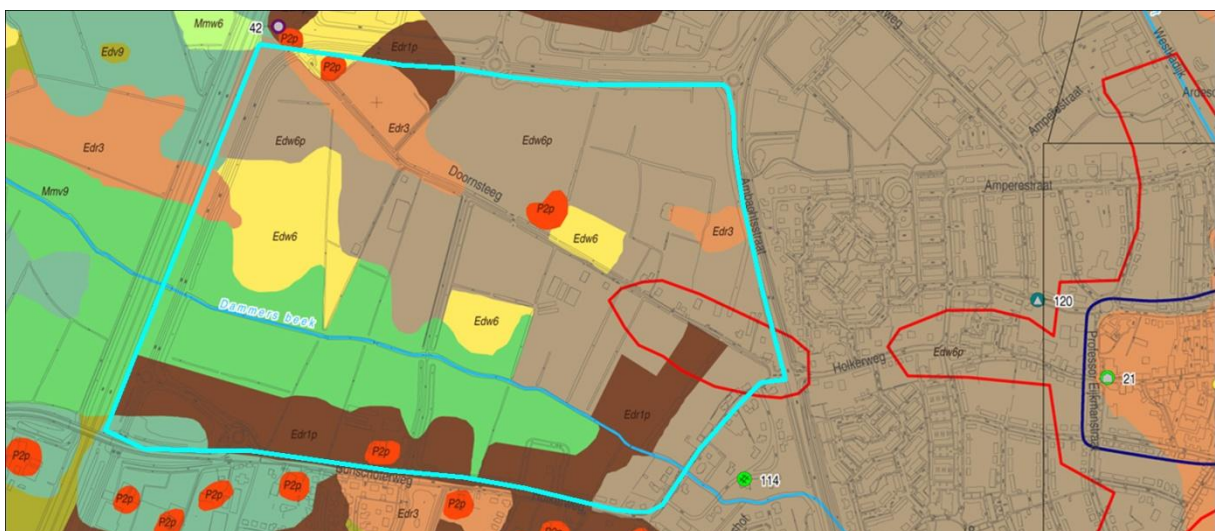
Afb. 3 Detail van de bodemkaart (kaartblad 320)

Afb. 4 Detail Actueel Hoogtebestand Nederland De blauwige tinten liggen tussen de 70 – 100 + NAP De groengele tinten van 100- 170 NAP (bron: www.ahn.nl).

De archeologische waarden en verwachtingenkaart (afb. 5), deels gebaseerd op een 1:10.000 bodemkaart, geeft als aanvulling op bovenstaande het volgende beeld. Aan weerszijden van de Dammersbeek bevindt zich een dekzandvlakte of laagte afgedekt door zeelei (Mmv9). Dit gebied kent een lage archeologische verwachting. Langs de zuidrand bevindt zich een dekzandkop met plaggendek (Edr1p). Het overige gebied bestaat uit dekzandwelingen (Edw6) deel afgedekt met plaggendek (Edw6p).

De welingen komen deels overeen met de hogere zones op het AHN. Zoals ook elders is gebleken blijken de ‘dekzandwelingen’ echter grotendeels te zijn ontstaan door ophoging van natte ge bieden waaronder zich geen welingen bevinden. Voor de aanwezigheid van dekzandkoppen/ruggen zijn geen concrete aanwijzingen gevonden.

Afb. 5 Detail van de archeologische waarden- en verwachtingenkaart (RAAP) (dekzandkoppen: Edr3 en Edr1p; Edw6 dekzandwelling; Mmv9 dekzandvlakte afgedekt met zeelei – toevoeging -p met plaggendek).

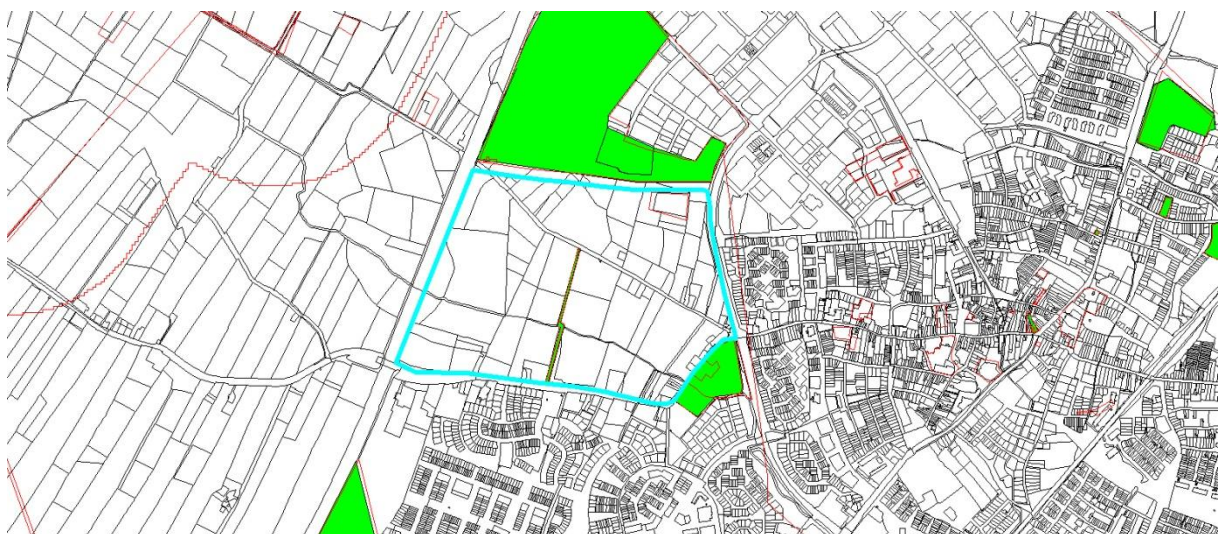
3. Archeologie

Binnen en direct aangrenzend aan het plangebied hebben diverse archeologische onderzoeken plaats gevonden. Binnen het plangebied heeft een booronderzoek plaats gevonden (ADC rapport 460). Hier werd vastgesteld dat er sprake is van een 25 – 60 cm dikke verstoorde eerdlaag. Alleen langs de zuidrand langs Bunschoterweg werd vastgesteld dat deze laag dikker was (80-85 cm). De onderzoekers vermoeden dat het daarbij om een verstoring ging, gerelateerd aan de wegaanleg. De enkeerbodem zoals aangegeven op afbeelding 5 werd niet aangetroffen.

Grenzend aan de zuidoost zijde heeft een booronderzoek plaats gevonden waarbij werd vastgesteld dat het gebied grotendeels was verstoord (ADC rapport 458). Op de plaats van een enkeerbodem werd vervolgens een proefsleuf gegraven waarbij werd vastgesteld dat het om een enkeerbodem op een bekeerbodem ging. Dit past in het hiervoor geschetste beeld. Er werden uitsluitend enkele achttiende en negentiende scherven gevonden (ADC rapport 612).

Aan de noordzijde van het plangebied is een booronderzoek uitgevoerd (RAAP rapport 555). Vastgesteld werd dat het dekzand afgedekt werd door een kleidek. De hogere delen in het landschap bleken geërodeerd te zijn met een dun kleipakket, terwijl dit in de lagere delen aanzienlijk dikker was. De lagere delen bestonden uit bekeerd en gooreerdbodems. In de zuidwesthoek werd een vermoedelijk verstoorde pol aangetroffen op de een hogere rug. Verder werden geen archeologische indicatoren aangetroffen. De pol is door middel van een proefsleuf onderzocht waarbij vastgesteld is dat deze nagenoeg geheel verstoord was (ADC rapport 114).

Het beeld van verstoorde 'enkeerd'bodems op een natte ondergrond is een veel voorkomend fenomeen aan met name de westzijde van Nijkerk. De diverse onderzoeken hebben geen archeologische vindplaatsen aangetoond. De verklaring hiervoor is dat de enkeerbodems zijn ontstaan door bodemverbetering/ophoging waarbij deels gebruik is gemaakt van stadafval. Zij hadden dus niet als primair doel om de bodem te bemesten. Het kan niet worden uitgesloten dat deze wijze van bodemverbetering samenhangt met de tabaksteelt in het gebied.

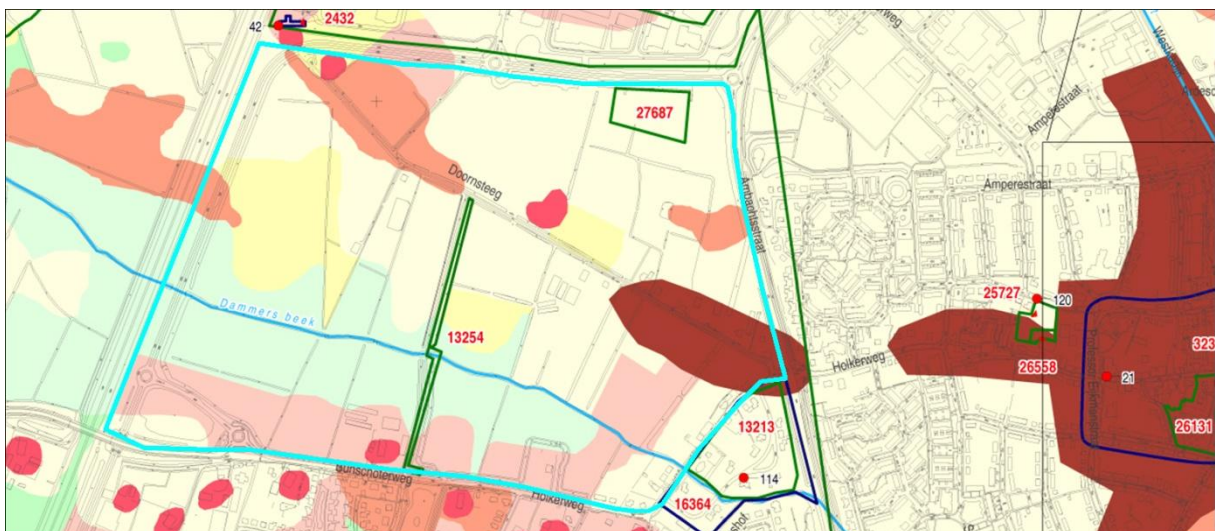
Afb. 5 Onderzoeksgebieden; groen is vrijgegeven, rood nog niet verwerkt

Binnen een straal van 1000 meter zijn aan de westzijde van het plangebied diverse terpjes gekarteerd. In de omgeving van deze boerderijplaatsen zijn een klein aantal scherven uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd zijn gevonden. Ten zuiden van de Holkerweg/Bunschoterweg zijn eveneens een aantal middeleeuwse boerderijterpen bekend. Aan de oostzijde bevindt zich het Laat Middeleeuwse stadje waar diverse vondsten en waarnemingen hebben plaats gevonden. Deze staan slechts indirect in verband met het huidige plangebied (periferie).

Belangrijk is het onderzoek in het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten (Visscher 1992). In het plan gebied is een groot deel ten noorden van de Doornsteeg gekarteerd waarbij met uitzondering van drie terpen geen vindplaatsen zijn aangetroffen (Afb. 9).

Beleidskaart

In het gebied komen zones met hoge, middelhoge en lage verwachting voor evenals een historische kern (afb. 6). Het gebied met een lage verwachting ligt aan weerszijden van de Dammersbeek. Het grootste deel van het gebied heeft een middelhoge verwachting, terwijl enkele kleinere dekzandkoppen een hoge verwachting hebben evenals de zone met enkeerdbodems. Tevens zijn de terpen aangegeven en een historische kern. Dit gehucht bestond in 1832 uit een zevental huizen met erven. Slechts in een enkel geval wordt een schuur vermeld.

Afb. 6 Detail van de archeologische beleidskaart

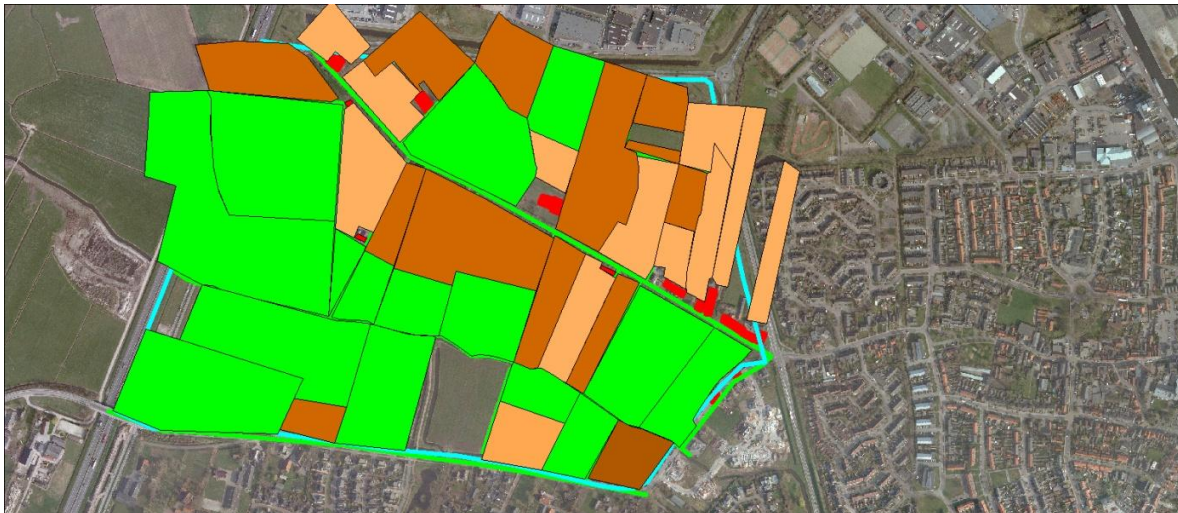
Terpen

Binnen het gebied bevinden zich enkele terpjes (afb. 6). Opvallend is dat de terp aan de Bunschoterweg in tegenstelling tot veel andere in 1832 niet bebouwd was. Inmiddels is dit wel het geval. Over de ouderdom van deze locatie kan niets met zekerheid worden gezegd, maar een Laat Middeleeuwse datering is waarschijnlijk. Dit geldt ook voor de twee terpen langs de Doornsteeg. Het westelijke erf Steenler behoorde bij de Kelnarij (Paderborn), terwijl het oostelijk erf bij de Kemna

(Elten) behoorde. Beide boerderijen worden vermeld in een lijst uit 1650 van grotere boerderijen.¹ Een vermelding van Gijs van Steenler uit 1395 heeft vermoedelijk betrekking op het Paderbornse erf.² Later lijkt dit goed eigendom te zijn geworden van Elten.³ Het oostelijk erf wordt in 1594 vermeld toen Arndt van Steenler beleend werd door abdis Margaretha van Elten met het Steenler Gut aan de Dorrenstege.⁴ Net buiten het plangebied is in de noordwesthoek enige jaren geleden een terp onderzocht doormiddel van proefsleuven (ADC rapport 114). De locatie bleek zwaar verstoord te zijn met slechts een klein aantal niet gedateerde antropogene sporen. De meeste terpen zijn vanwege de wateroverlast voor de zeventiende eeuw verlaten.

4. Historisch kaartbeeld

Afbeelding 7 geeft een beeld van het grondgebruik in 1832. De tabaksteelt speelt dan nog een belangrijke rol, wat onderstreept wordt door de aanwezigheid van een aantal (tabaks)schuren. In de loop van de negentiende en twintigste eeuw wordt het oppervlak bouw/tabaksland steeds kleiner ten gunste van het grasland. Vergelijk de afbeeldingen 1 en 10 t/m 12.

Afb. 7 Het bodemgebruik in 1832: groen = grasland; bruin = bouwland; lichtbruin = tabaksland; rood bebouwing incl. schuren.

De boerderijen blijven honkvast. Wel zien we dat een schuur uit 1832 veertig jaar later blijkbaar is omgebouwd tot een boerderij (Blaffershoefje). De verkaveling in het gebied veranderd weinig (afb. 8). Wel wordt door de aanleg van de A27 de verkaveling langs deze snelweg aangepast. In het overige deel van het gebied zien we echter nog steeds dezelfde structuur. Volgens de cultuurhistorische waardekaart van de provincie Gelderland kent het gebied van noord naar zuid een landschappelijke waarde, een zeer hoge landschappelijke waarde en een hoge landschappelijke waarde (afb. 13). Als gevolg van de voorgenomen plannen zal deze waardering in de toekomst vanwege de geplande bebouwing worden gewijzigd in 'geen landschappelijke waarde'. Het verdient aanbeveling om bij het stedenbouwkundig ontwerp rekening te houden met de Doornsteeg, de

¹ Van Dooren 1986, kaarbijlage; Van der Flier 2005.

² Steinmeier 1993, 25 (1395-17).

³ Hagoort 2006, 237 tabel 10.

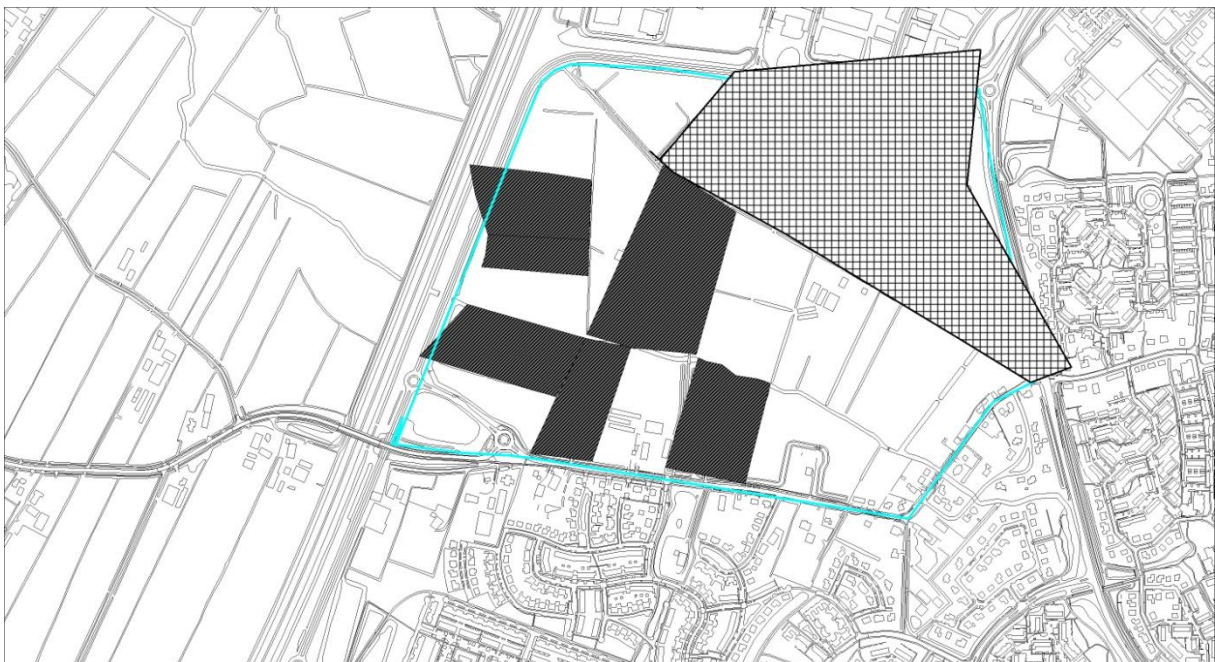
⁴ Thoben 2007, 204, <779>.

Dammersbeek en de Holkerweg/Bunschoterweg als structuurgevende elementen. Dit effect zou versterkt kunnen worden door ook de richting van de percelen op deze hoofdassen herkenbaar te maken.

Afb 8. Kadastrale grenzen uit 1832 (groen) die nog steeds in het landschap aanwezig zijn. En de belangrijkste bebouwing uit 1832 (rood)

5. Verstoringen

Afb. 9 Verstoringen (donkere vlakken ten zuiden van de Doornsteeg) en gekarteerd gebied (raster) ten noorden van de Doornsteeg. (Naar Visscher1992 bijlage 5)

De belangrijkste verstoringen in het gebied zijn het gevolg van de ontginning en het landgebruik. Deze hebben de ondergrond deels diep verstoord waardoor op die plaatsen geen archeologische

resten meer worden verwacht. Zoals uit de archeologische onderzoeken in de aangrenzende gebieden is gebleken geldt dit naar verwachting voor het gehele gebied ten zuiden van de Doornsteeg. De (deels nieuwe) erven zijn als gevolg van uitbreidingen in met name de twintigste eeuw eveneens in meer of mindere mate verstoord. Dit is vooral van belang bij de drie boerderijterpen. Het onderzoek moet uitwijzen in hoeverre hier sprake is van behoudenswaardige locaties.

6. Specifiek archeologisch verwachtingsmodel

Er is een kleine kans op de aanwezigheid van steentijdbewoning (mesolithicum en/of neolithicum) op de hogere delen in het plangebied. Voor de periode Neolithicum – Vroege Middeleeuwen worden geen archeologische resten verwacht. De middeleeuwse Nieuwe Tijd bewoning hangt samen met de ontginning van het gebied en concentreert zich op de terpen. In de rest van het gebied kunnen extensieve off-site relicten (verkavelingen en schuren etc.) worden verwacht. De historische kern dateert waarschijnlijk van na de zestiende of zeventiende eeuw.

Als gevolg van de natte bodems en de grootschalige verstoringen tussen de Bunschoterweg en de Doornsteeg is de archeologische verwachting hier laag en worden geen archeologische resten van betekenis verwacht. Verder onderzoek wordt hier niet nodig geacht. Uitzondering hierbij is de terp aan de Bunschoterweg.

Het gebied ten noorden van de Doornsteeg kenmerkt zich door zijn deels hogere ligging. Uit het onderzoek in het plangebied Watergoor is komen vast te staan dat zich hier dekzandwelingen en/of kopjes bevinden met een (geërodeerde) veldpodzol. Alleen het oostelijke deel van het gebied ligt lager. Met uitzondering van twee terpen en het hoger gelegen gebied waar een middelmatige verwachting geldt, kan voor de rest van dit deel een lage archeologische verwachting worden aangenomen. Bij een kartering in 1992 zijn geen vindplaatsen ontdekt. Om deze redenen wordt geadviseerd om met uitzondering van de terpen en het hoger gelegen gebied geen verder archeologisch onderzoek uit te voeren.

Aanvullend op bovenstaande dient te worden opgemerkt dat vanwege de landschappelijke verscheidenheid het plangebied goede mogelijkheden biedt om de archeologische beleidskaart te verifiëren door middel van een verkennend booronderzoek voor het gehele gebied. Ten behoeve van de belangen van de archeologische monumentenzorg is dit echter niet noodzakelijk.

De volgende onderzoeken dienen te worden uitgevoerd afhankelijk van de specifieke plannen:

1. De drie terpen dienen door middel van een verkennend /karterend booronderzoek op ligging, omvang en gaafheid te worden beoordeeld.
2. Het gebied ten noorden van de Doornsteeg dient door middel van een verkennend booronderzoek in kaart te worden gebracht voor de landschapsreconstructie en om de gaafheid van het profiel vast te stellen (ca. 24 ha).
3. De historische kern dient doormiddel van een verkennend booronderzoek op de intactheid van de bodem te worden onderzocht. Bovendien is het wenselijk om dit deelgebied te onderwerpen aan een historische geografisch onderzoek met als doel de aard en ouderdom van deze bebouwing vast te stellen.

Afb. 10 Bonnekaart 1870

Afb. 11 Bonnekaart 1912

Afb. 12 Bonnekaart 1932

Fig. 13 Uitsnede uit de cultuurhistorische waardenkaart van de provincie Gelderland (Overland/Alterra 2005) geel- landschappelijke waarde; lichtbruin= hoge landschappelijke waarde; rood= zeer hoge landschappelijke waarde.

Literatuur

Bijlsma, M. 2001: Nijkerk, plangebied Watergoor, (ADC rapport114).

Dooren, F. van 1986: Landschappen van Nijkerk-Arkemheen, Nijkerk.

Flier, H. van der 2005: Verpondinenboek Nijkerk 1650, Rosmalen.

Hagoort, W.J. 2006: De Gelderse zeepolder Arkemheen. Namen van bouw- hooi- en weilanden, boerderijen, beken en wegen. Gemeenten Nijkerk en Putten (806-2002), Zutphen.

Oude Rengerink, J.A.M. 2000: Plangebied Watergoor, gemeente Nijkerk; Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI-1), (Rap rapport 555)

Rijk, P. de 2006: Verdiepend onderzoek aan de Holkerweg te Nijkerk. Een inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven (ADC rapport 612)

Sophie, G. & M. Stiekema 2005 : Nijkerk – De Terrassen, Spoorcamp, De Flier en Holkerweg. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen (ADC rapport 458).

Sophie, G. & M. Stiekema 2005: Nijkerk – Fietspad Doornsteeg. Een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen (ADC rapport 460).

Steinmeier, E.L. 1993: Register van overleden keurmedigen van de kelnarij van Putten 1389-1681, Barneveld.

Thoben, J.2007: Urkundenregesten Stift Elten, Emmerich – `s Heerenberg.

Visser H. 1990 : Nijkerk-Putten, een archeologische kartering en inventarisatie, (RAAP rapport 48A)